

УДК 81'373.423:398.6=111=161.2

ОМОНІМНА ЛЕКСИКА В АНГЛІЙСЬКОМУ ФОЛЬКЛОРИ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Фідик В.І.

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Статтю присвячено дослідженню ролі лексичної та граматичної омонімії у процесі формування комічних запитань як фольклорних одиниць, а також структурно-семантичному аналізу омонімічних компонентів на фонологічному, морфологічному та синтаксичному рівнях мови як факторів створення комічності в англійських жартівливих енігмах.

Ключові слова: лексична та граматична омонімія, комічне запитання, двозначність.

Постановка проблеми. Мова – це матеріальна основа, якою послуговується мислення в процесі свого вияву, і одночасно матеріал, в якому воно втілюється. Історія мовознавства починається з пошуку взаємозв'язку між думкою і словом, і пошук цей не закінчено й досі [1, с. 325].

Людська мова, з одного боку, відображає характер і хід пізнання дійсності шляхом асоціативних процесів, а з другого, – є свідченням схильності мислення і мови до її економної систематизації, тенденції до позначення нескінченного світу відносно обмеженою кількістю матеріальних мовних оболонок [12, с. 503]. Перед мовою стоїть завдання: потрібно обмеженою кількістю слів назвати необмежену кількість навколишніх предметів і явищ, що викликається необхідністю економії лексичних засобів. Різні мови по-різному використовують цей принцип економії, і що в одних мовах передається одним словом, те в інших мовах може передаватися різними словами [2, с. 199].

Вияв взаємної мотивованості різних понять починається всередині семантичної структури окремого слова як носія багатьох значень. Чим слово конкретніше, тим більше воно має можливостей для перетворення на багатозначне. Нове значення слова виникає разом із відкриттям чи розвитком нової функції предмета. Однак втрата зв'язку між похідними та вихідними значеннями веде до розвитку омонімії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві проблема омонімії розглядається у ракурсі найрізноманітніших лінгвістичних концепцій. Увагу дослідників привертають способи розмежування і виділення омонімів (семантичні, морфологічні, словотвірні, синтаксичні), реакція мови на омонімію, зникнення слів внаслідок омонімії, зміна звукової форми слів, основні характеристики омонімів тощо (В. Виноградов, О. Галкіна-Федорук, А. Реформаторський, А. Смирницький, І. Тишлер, М. Фалькович, Ш. Баллі, Р. Годдел, Дж. Жільєрон, Дж. Лайонз, С. Ульман, О. Ахманова, Л. Булаховський, Л. Малаховський, А. Шайкевич, В. Акуленко, С. Влахов, Й. Влчек, М. Кочерган, О. Паламарчук, А. Супрун, С.В. Федорчук, С.Флорін та ін.).

Мета розвідки – дослідити лексико-семантичні та структурні характеристики омонімічних лексем у мові англійського фольклору.

Виклад основного матеріалу. Омонімія є універсальним явищем, однак її питома вага в різних мовах неоднакова. Так, у французькій і англійській мовах вона значно поширеніша, ніж,

наприклад, в українській чи російській. Це зумовлено особливостями фонетичної і граматичної будови мови: де слова короткі й де поширене явище конверсії, там більше омонімів [1, с. 321].

Омонімами називаються слова однакові за звучанням, але зовсім різні за значенням. Семантичний розвиток слова, особливо якщо він супроводжується деривацією, веде до входження його в різні синонімічні ряди, що, зрештою, приводить до виникнення омонімів [7, с. 86]. Так, семантичний і словотвірний розвиток слова *arm* «рука від кисті до плеча» – *arm* «рукав ріки» – *arm* «ручка, бильце крісла» – *arm* «тех. плече підйоми, рукоятка, ручка, стріла крана» призвів до виникнення омонімів внаслідок того, що проміжні значенні ланки, які колись єднали ці слова, втрапилися.

Виникнення омонімів у мові зумовлено різними причинами. По-перше, вони могли з'явитися як результат історичних фонетичних змін, коли на певному етапі відбувся збіг слів, які раніше були різними за вимовою [11, с. 78]. По-друге, ці лексичні одиниці могли виникнути завдяки семантичному зсуву за суміжністю (метонімічному перенесенню) [8, с. 45].

Омонімія може також бути наслідком метафоризації. Слово англійської загальної мови *arm* у значенні «рука від кисті до плеча» шляхом метафоричного перенесення термінологізувалося у *arm* «плече (важеля)» субмови машинобудування [3, с. 119].

Омонімія спостерігається на всіх рівнях мови. Найбільш повно та різноаспектно омонімія виявляється в лексиці. Лексичні омоніми належать до однієї частини мови, виникають унаслідок як внутрішніх закономірностей розвитку певної мови, так і її контактів з іншими мовами. Серед внутрішніх чинників омонімії виділяють: 1) семантичний – розпад багатозначного слова, коли його окремі значення перестають сприйматися як семантично пов'язані. Приміром, *right* – «правий, справедливий», «правий бік»; 2) фонетичний – зміни в звуковому складі слів, що приводять до їх формального ототожнення. Наприклад, перетворення англійського закритого довгого [e] і відкритого довгого [e] в [i:] спричинили збіг слів *queep* і *quean*. Коли у слові *quean* відбувся зсув смислового значення, воно поступово почало зникати з ужитку; 3) словотворчий – утворення омонімів від тих самих або різних коренів чи основ: *wind* – «вітер, витися, звиватися». Словотворчий – найпродуктивніший серед внутрішніх чинників [10, с. 435].

Проте від лексичних слід відмежовувати граматичні омоніми, властиві сучасній англійській мові. Граматична омонімія ще не достатньо досліджена в сучасному мовознавстві, можливо, через подібні теоретичні труднощі, які виникають також внаслідок лексичної омонімії.

Обидва аналізовані види омонімії характеризуються спільними особливостями: 1) матеріальний (звуковий) збіг одиниць, які мають різне значення (у граматичних омонімів можуть збігатися також майже всі семантичні компоненти) – *a work* «робота, справа, діло» – іменник і *to work* «працювати» – дієслово. 2) Обидва види омонімії виникають внаслідок дії процесів дивергенції (діахронічний процес, що призводить до збільшення різноманітності в мовній системі внаслідок перетворення кількох варіантів однієї одиниці в самостійні інваріантні одиниці, або в результаті появи нових варіантів одиниць, які вже функціонують) і конвергенції (історичний процес, який зумовлює зменшення різноманітності в системі мови, внаслідок зникнення варіантних чи інваріантних відмінностей). 3) Обидва види омонімії дуже розповсюджені у мові. 4) Граматичні омоніми пов'язані також із полісемами [6, с. 56].

Аналіз омонімів у плані вираження передбачає визначення їх фонетичної і графічної тотожності, а саме їх порівняння за такими показниками: 1) фонемний склад, 2) графічна подібність, 3) акцентологічна характеристика, 4) морфемний склад.

Отож, омонімію можна визначити як збіг за звучанням слів із різним значенням. До того ж, омонімія виникає інколи внаслідок випадкового звукового збігу слів, які спочатку різнилися, але у процесі історичного розвитку набули однакової фонетичної форми.

Проблема омонімії тісно пов'язана з багатозначністю слова. В окремих випадках омоніми виникають із полісемії, внаслідок розпаду слова на окремі слова з самостійними значеннями. Але причиною омонімії можуть слугувати також випадкові звукові збіги [9, с. 120]. Приміром, *write* «писати» і *right* «правий»: ці слова, які різнилися і за значенням, і за походженням, випадково набули однакового звучання.

Вивчення зв'язків і співвідношень між значеннями слів дає цікаву і корисну інформацію стосовно етнолінгвістичного мислення. Кожна мова відзначається оригінальністю в характері лексичних переносів, що є відображенням своєрідного способу пізнання навколишнього світу. Пор.: укр. *вушко голки* – англ. *eye of needle* (око голки). Англ. *rake* «граблі» має ще значення чогось дуже тонкого, а також худого (*as thin as a rake* «тонкий, як граблі», «худий, як тріска»), *a reasock* «павич» означає також гордість, а слова відповідники української мови в таких переносних значеннях не вживаються. Важко логічно пояснити, чому англійська мова акцентує на «мертвості» цвяха (*as dead as a door-nail* «мертвий, як цвях у дверях») або холоднокровності огірка (*as cool as a cucumber* «холодний (холоднокровний), як огірок») [1, с. 316].

Омонімія як мовне явище може виявлятися на різних рівнях, від морфологічного до синтаксичного (Ш. Балі, С. Ульман). Ю. Маслов стверджував, що в теорії мови слід застосовувати поняття

омоніма та омонімію у їх ширшому значенні. Під омонімією варто розуміти будь-яку тотожність звучання двох (чи кількох) різних означувальних як на рівні слів, так і на рівні, з одного боку. Морфем чи морфемних сполучень, а з іншого – словосполучень [5, с. 198].

Таким чином, аналіз омонімів у плані вираження передбачає визначення їх фонетичної і графічної тотожності, а саме їх порівняння за такими показниками: 1) фонемний склад, 2) графічна подібність, 3) акцентологічна характеристика, 4) морфемний склад.

Омонімія поширена як в загальній, так і в спеціальній лексиці, зокрема фольклорній. Сучасний англо-американський фольклорний корпус стрімко поповнюється кумедними запитаннями (*Moron, Elephant, Grape riddles*), які імітують і наслідують загадки, запозичуючи їхню розвивальну функцію: *Why did the boy take the pencil to bed?* – *Because he wanted to draw the curtains;* *Why did John walk backwards to school?* – *Because it was back-to-school day;* *Why were the elephants thrown out of the swimming pool?* – *Because they couldn't keep their trunks up;* *Did you hear about the snake that could do sums?* – *It was an adder;* *Why are postmen unhappy?* – *Because they are given the sack every morning.*

Жарт вербалізує образ, а техніку кодування реципієнту необхідно розшифрувати. У вербальних жартах експліцитно сфокусовані численні інтерпретації: щоб зрозуміти жарт, необхідно оцінити, як певний контекст спонукає адресата до неправильного трактування двозначного тексту [13, с. 66]. Наприклад, контекст у загадці *Why does a dog wag his tail?* схиляє реципієнта до пошуку загальних асоціацій, атрибутивних дії «махати хвостом» – фізичні або емоційні фактори впливу на організм тварини. Але відгадка *Because no one else will wag it for him* вимагає реінтерпретації та зміщення ключового елемента з питального слова *why* на лексему *dog*. Мета жарту – натякнути на певний контекст, який пояснює задовану фразу, хоча, насправді, правильна відповідь потребує іншого тлумачення [4, с. 215]. Для дітей недостатньо знати різні значення слів. Вони повинні побачити, як різні контексти супроводжують певні конотації, адже вербальна демонстрація багатозначності двозначної єдності пов'язана з удосконаленням дитячого мислення [13, с. 77], а комічні запитання ілюструють способи роз'яснення або кодування значень у різних контекстах.

Омонімія, яка спричинена граматичними зв'язками між внутрішньою (семантичною) структурою та зовнішньою (фонологічною), може виявлятися на трьох мовних рівнях. Автор, створюючи омонімію у формі кумедного запитання, має подвійну перевагу: лише він знає, де і на якому рівні (фонологічному, морфологічному, синтаксичному) прихована двозначність (омонімія) [4, с. 216].

Основою фонологічної омонімії в кумедних запитаннях є той факт, що всі значення омонімної структури мають ідентичну форму вираження. Наприклад, жарт *Why are movie stars so cool?* – *Because they have so many fans* функціонує завдяки фонологічно омонімному компоненту *fans*: 1) «віяло, вентилятор», 2) «уболівальник». Одним із основних факторів двозначності на фонологіч-

ному рівні є лексичні омоніми, які збігаються за звучанням і написанням, граматичною формою та граматичним значенням, але їх лексичні значення відмінні. Члени омонімічного ряду *fans* однакові за фонетичним змістом, звучанням, відносяться до однієї частини мови – іменника, не відрізняються за написанням, але різняться за лексичним значенням, збігаючись у граматичних формах.

У комічному запитанні *Why did the king draw straight lines? – Because he was the ruler* лексема *ruler* не видозмінена, тому омонімія виявляється лише в ідентичному плані вираження різних лексичних одиниць: 1) «правитель», 2) «лінійка», тобто злічувальних іменників зі збігом граматичних форм.

Основою жарту *What did Tutankhamun say when he got scared? – I want my mummy* є однакове фонетичне оформлення двох лексем, що належать до однієї частини мови – злічувальний іменник: 1) *mummy* «зменшено-пестливе, дитяче мамуся, ненька» та 2) *mummy* «мумія».

На морфологічному мовному рівні автори загалом використовують два типи граматичних маніпуляцій. Досить часто кодування образу ґрунтується на омофонії двох морфологічно різних конструкцій [4, с. 216]. Приміром, жарт «*Waiter, will the pancakes be long?*» – «*No, sir, round*» побудований на дивергентній семантиці омофонів *long*: 1) лексична одиниця *long* «видовжений, довгастий», прикметник та 2) прислівник *long* «довго».

У прикладі *What kind of party do plumbers go to? A tap dance* фонемно схожі елементи омофонічної пари – це іменник *tap* «кран (водопровідний, газовий)» та прикметник *tap*, який входить до словосполучення *tap dance* (танець «чечітка»).

Комічну ситуацію спостерігаємо у запитанні *Why did the cat come down from the tree? Because it saw the tree bark*. На розгляд слухачеві автор подає заплутане запитання, відповідь до якого насправді базується на однаковому звучанні двох відмінних лексем, які належать до різних частин мови: 1) *bark* «кора дерева» – іменник, 2) *bark* – інфінітив «гавкати».

Джерелом омонімії у жарті *What do runners do when they forget something? – They jog their memory* слугують синтаксичні трансформації. Автор виділяє певний компонент ідіоми, удаючи, що остання має звичайну синтаксичну структуру, а не є стійким словосполученням. Комічне запитання ігнорує усі заборони на синтаксичні зміни у фраземах, маючи на меті ввести реципієнта в оману. Отож, слухач може звернутись до будь-якого компонента фразеологічного звороту, створивши двозначність [4, с. 213], бо використовує заразом і пряме «іти підсакаючи», й метафоричне «змусити раптово щось пригадати» значення аналізованої синтаксичної єдності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відтак, специфіка вияву омонімії як мовного явища у фольклорній лексиці полягає в тому, що тут воно виражається на різних рівнях, коли два різні за змістом фонетичні комплекси співвідносяться внаслідок збігу трансформаційних процесів, що відбуваються на різних мовних рівнях: фонологічному, морфологічному, синтаксичному. Активне утворення та функціонування омонімічних елементів у мові фольклору набуває особливого значення на сучасному етапі розвитку мов, зокрема англійської як мови, особливо багатой на омоніми, та потребує подальшого системного вивчення.

Список літератури:

1. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства: підручник / Михайло Петрович Кочерган. – К.: Вид. центр «Академія», 2006. – 423 с.
2. Критенко А. П. Тематичні групи слів і омонімія / А. П. Критенко // Слов'янське мовознавство: зб. ст. / відп. ред. Булаховський Л. А. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – С. 198–211.
3. Литвинко О. Омонімічні відношення в англійській термінологічній підсистемі машинобудування / О. Литвинко // Філологічні трактати: науковий журнал. – Суми: СумДУ, 2012. – Т. 4. – № 4. – С. 118–122.
4. Лучечко Т. М. Омонімія – чинник амбівалентності в англійських й українських загадках / Т. М. Лучечко // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. IV(129). – С. 210–217.
5. Маслов Ю. С. Омонимы в словарях и омонимия в языке (к постановке вопроса) / Ю. С. Маслов // Вопросы теории и истории языка: сб. в честь проф. Б. А. Ларина. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1963. – С. 128–202.
6. Маулер Ф. И. Грамматическая омонимия в современном английском языке / Ф. И. Маулер. – Ростов н/Д: Изд-во Ростовского университета, 1993. – 136 с.
7. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / Віталій Макарович Русанівський. – К.: Наук. думка, 1988. – 240 с.
8. Суперанская А. В. Общая терминология. Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М.: Наука, 1989 – 243 с.
9. Туровский В. В. О соотношении значений многозначного слова / В. В. Туровский // Семиотика и информатика. – М.: Просвещение, 1994. – 148 с.
10. Українська мова. Енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Заблук та ін.] – К.: Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
11. Шмелев Д. Н. Современный русский язык. Лексика / Д. Н. Шмелев. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 336 с.
12. Rosenbloom J. Biggest Riddle Book in the World / Joseph Rosenbloom. – X.: Sterling Publ. Co., Inc., 1976. – 256 p.
13. Yuill N. The relation between ambiguity understanding and metalinguistic discussion of joking riddles in good and poor comprehenders: potential for intervention and possible processes of change / Nicola Yuill // First Language. – 2009. – Vol. 29. – № 1. – P. 65–79.
14. Homonym Jokes – Режим доступу: <http://www.firstschoolyears.com>

Фидык В.И.

Дрогобычский государственный педагогический университет
имени Ивана Франко

ОМОНИМИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА В АНГЛИЙСКОМ ФОЛЬКЛОРЕ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация

Статья посвящена исследованию роли лексической и грамматической омонимии в процессе формирования комических вопросов как фольклорных единиц, а также структурно-семантическому анализу омонимических компонентов на фонологическом, морфологическом и синтаксическом уровнях языка как факторов создания комичности в английских шуточных энигмах.

Ключевые слова: лексическая и грамматическая омонимия, комический вопрос, двусмысленность.

Fidyk V.I.

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

HOMONYMOUS VOCABULARY IN ENGLISH FOLKLORE: STRUCTURAL AND SEMANTIC ASPECT

Summary

The article studies the role of lexical and grammatical homonyms in the process of comic questions as folklore items, and structural and semantic analysis of the homonymous components on phonological, morphological and syntactic levels of the language as a factor in the creation of British comic riddles.

Keywords: lexical and grammatical ambiguity, comic riddles.